

PRODUCTIVITATEA SUFIXALĂ ÎN *CEASORNICUL DOMNILOR*, TĂLMĂCIREA DE ANVERGURĂ A LUI NICOLAE COSTIN

Drd. Andrei Iulian DIN
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Abstract: *In the present paper, we undertake a linguistic analysis of a secular Romanian translation that emerged in the early 18th century. The work in question, Ceasornicul domnilor, by the erudite Nicolae Costin, is a literary monument that finds its rationale within the specific contextual framework in which it appears, as it reflects certain essential concerns of the time, especially regarding state authority. Furthermore, from a linguistic standpoint, the work mirrors a period in which the Romanian literary language incorporated new paradigms with the aim of its “modernization”. The main aspect we aimed to address is that of the productivity of suffixation in the translation at hand, as well as to analysing the suffixes that have proven to be the most prolific, namely -(ă, â, e, i, u)ciune, -(i)une, -ie, -ărie, -ulie, -(a, â, e, i)re, -(ă, e, i, â, o)tor[-iu], -(ă, e, i)toare and -ură (-ătură, -etură, -itură, -otură, -sură, -tură).*

Keywords: *Nicolae Costin, Ceasornicul domnilor, specula principum, Romanian literary language, suffix productivity*

1. Nicolae Costin și apariția traducerii laice *Ceasornicul domnilor*

La cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, Țările Române se aflau implicate, direct sau indirect, în disputele militare purtate de către marile puteri ale vremii, care au condus la reconfigurarea polilor de influență în Europa răsăriteană. În timp ce Franța își consolidează poziția de frunte în domeniul științelor și al culturii în Europa apuseană¹, Imperiul Otoman continuă să-și exercite influența și stăpânirea asupra împrejurimii Arcului Carpatic. Semiluna fusese angajată în conflicte belice împotriva Imperiului Habsburgic și a Poloniei, fapt care a determinat decăderea influenței sale, în special în urma înfrângerii suferite în fața Ligii Sfinte.² În cazul Țărilor Române nu se observă întocmai acest declin, căci aflăm că înrâurirea Porții s-a accentuat și a devenit inclusiv mai oneroasă spre finalul secolului al XVII-lea și la începutul celui următor.³ Cu toate acestea, această înfrângere a prilejuit ca unii domnitori români să-și schimbe strategiile diplomatice, căutând să formeze alianțe antiotomane în vederea independenței. În acest sens, strădaniile domnilor Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir capătă o mare însemnătate, ținând cont de evenimentialul contextului istoric asupra căruia ne aplecăm. Tentativele de a ieși de sub

¹ Neagu Djuvara, *Civilizații și tipare istorice: un studiu comparat al civilizațiilor*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere din franceză de Șerban Borché, București, Editura Humanitas, 2008, p. 138-139.

² Despre conflictele belice întreprinse de către Imperiul Otoman în perioada menționată, vezi IRV, p. 12 și următoarele.

³ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a, revizuită și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2008, p. 147-148 și Georges Castellan, *Histoire de la Roumanie*, Paris, Presses Universitaires de France, p. 17.

vasalitatea Porții nu au avut, însă, sorți de izbândă. Ca urmare a acestor încercări, regimul fanariot, instalat în 1711 în Moldova și în 1716 în Țara Românească, a consolidat autoritatea domnitorului în detrimentul boierimii.

Așadar, printre diversele tensiuni de ordin social, politic și economic, apar și noi concepții legate de cărmuire și de puterea autorității statale, care va sfârși prin a se consolida în favoarea *establishmentului*.⁴ De pildă, aflăm în textele unor erudiți precum Grigore Ureche, Miron Costin sau Nicolae Costin preocupări cu privire la rolul boierimii în raport cu puterea domnitorului. În acest sens, ținând cont de actualitatea acestor teme în epoca asupra căreia ne aplecăm, nu ni se pare deloc fortuită apariția traducerii laice *Ceasornicul domnilor*⁵, în spiritul *specula principum*, alcătuită de sofologiotosul Nicolae Costin.

Opera este o carte de înțelepciune sau un îndreptar care conține, după cum declară însuși Nicolae Costin, învățături care îi oferă cititorului posibilitatea de a duce o viață mai bună⁶ și, de asemenea, sfaturi prețioase referitoare la o bună cărmuire a republicii. Prin săvârșirea actului traductiv, Nicolae Costin aderă la concepția monarhului model, înțelept, luminat, care este îndemnat să-și îndrepte privirea și spre nevoile maselor.

Trebuie menționat, ca scurt preambul, faptul că *Relox de principes*, opera originală a lui Antonio de Guevara, vede lumina tiparului în secolul al XVI-lea. Aceasta, după o călătorie fascinantă în Europa secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, ajunge să fie tâlcuită și pentru vorbitorii melegurilor românești. Nicolae Costin, școlit în Moldova și în Polonia în spirit occidental, bun cunoscător de latină, află de existența acestei opere datorită unei ediții semnate de cărturarul german Johannes Wanckelius, *Horologium principum*, care a servit ca text de bază pentru tâlmăcirea operei în limba română.

Ceea ce rezultă din această muncă depusă de Nicolae Costin este un monument literar și lingvistic care surprinde, pe de o parte, paradigmele limbii române literare la începutul secolului al XVIII-lea, iar, pe de altă parte, preocupările politice, sociale, morale ș.a. ale vremii. Traducerea pe care o avem în vedere capătă o importanță capitală în contextul istoric și cultural al cărturarului moldovean, care a fost, după părerea noastră, un deschizător de drumuri către valul de traduceri care i-a urmat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și pe parcursul secolului al XIX-lea.

În cele ce urmează, vom trata unele aspecte care țin de lectura lingvistică a traducerii, evidențiind și inventariind sufixele cele mai productive din *Ceasornicul domnilor*. Studiul de față dorește să prezinte și să completeze anumite aspecte tratate într-o lucrare mai amplă⁷, în care s-au tratat și alte aspecte conexe care, credem, contribuie la o mai bună cunoaștere a acestei opere.

2. Observații de ordin traductologic și lingvistic

⁴ A se vedea, în acest sens, Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 157 și următoarele. A se consulta, de asemenea, relatarea lui Dimitrie Cantemir din *Descriptio Moldaviae*, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 123-135.

⁵ Ediția critică pe care o vom folosi drept text de referință este cea întocmită de Gabriel Ștrempel: Antonio de Guevara, *Ceasornicul Domnilor*, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976, p. v-liii.

⁶ CCD, p. 4.

⁷ Din Andrei Iulian, *Ceasornicul domnilor de Nicolae Costin. Contribuții filologice, lexico-semantice și onomastice*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2023.

Specificul contextului istoric și transformările politice, sociale ș.a. se reflectă și în limbă. Observăm faptul că diverși cărturari, prin travaliul lor, încercau să țină pasul cu noile concepte și idei vehiculate.⁸ Ne gândim, bunăoară, la Dimitrie Cantemir și la reprezentanții Școlii Ardelene, la apariția *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* și alte tratate, traduceri, dicționare și gramatici, care învederează înflorirea scrisului și, în special, a literaturii laice, în limba română.

Printre pionierii acestui curent de înnoire culturală, prin care pătrunde în Țările Române erudiția apuseană, se află și Nicolae Costin, în calitate de mediator cultural și făuritor de limbă română literară. Munca sa este lăudabilă, ținând cont de provocările și dificultățile ideatice, sintactice și terminologice cu care s-a confruntat în procesul tâlcuirii. Din limba *Ceasornicului* rezultă un sincretism reușit între elementul savant și cel popular, care prezintă un interes deosebit pentru cercetarea stării limbii noastre literare la începutul veacului al XVIII-lea.

Actul traductiv săvârșit de Nicolae Costin față de originalul latinesc și, implicit, cel spaniol, este în perfectă armonie cu conceptul de fidelitate. Nu aflăm, în cazul cărturarului moldovean, intervenții care țin de motivații subiective, ci doar prelucrări sau interpolări prin intermediul cărora tălmăciul a întâmpinat eventualele dificultăți ale cititorilor în vederea înțelegerii depline a textului.

Exemplul cel mai elocvent îl constituie glosele întâlnite în text, care au fost întrebuințate, în majoritatea cazurilor, pentru a explica sau a nuanța unele cuvinte sau formulări. De pildă, în „[...] Martie de trei ori au fostu consol (*sftenic*), o dată otcărmuitoriu și de patru ori cercătoriu”⁹, observăm faptul că precizarea lui Nicolae Costin, subliniată de noi, se justifică, probabil, prin faptul că tălmăciul a considerat că termenul respectiv, *consol*, putea fi neînțeles de către contemporanii săi.

Lectura atentă a *Ceasornicului* învederează faptul că, atât în sintaxă și lexic, cât și în materie de fonetică și morfologie, tălmăcirea surprinde o perioadă de tranziție a limbii române literare. Acest monument literar, în spiritul *specula principum*, prezintă caracteristici specifice; aflăm fraze ample, cu multiple protaze și apodoze, structuri retorice, sentințe morale ș.a.m.d.

Astfel, remarcăm, în ceea ce privește sintaxa, prezența elementul savant, rezultat al înrâuririi topicii latinești asupra enunțului românesc, o trăsătură semnificativă fiind plasarea verbului, în repetate rânduri, la sfârșitul propoziției; cu toate acestea, pentru cititorul zilelor noastre, lectura operei poate ridica, pe alocuri, probleme de comprehensiune.

Din observațiile noastre rezultă că, în text, fonetica și morfologia prezintă multe alternanțe, reflectând tipicitatea variantei regionale literare moldovenești. Totuși, ținând cont de specificul ocurențelor întâlnite, reiese faptul că particularitățile literare nordice se află în sincretism cu cele specifice limbii literare comune, din epoca veche.

Cât despre lexic, semnalăm prezența unui număr însemnat de calcuri și cuvinte cu semantism special, diverse neologisme împrumutate din latina savantă și, nu în ultimul rând, o productivitate sporită a sufixării. Sufixe analizate în text sunt de origine diversă, cele mai productive fiind, totuși, de proveniență slavă și latină, ceea ce

⁸ IRLV, p. 412-413.

⁹ CCD, p. 469.

corespunde tendinței observate pe parcursul veacurilor al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.¹⁰

3. Productivitatea sufixelor *-(ă, â, e, i, u)ciune, -(i)une, -ie, -ărie, -ulie, -(a, â, e, ire, -(ă, e, i, â, o)tor[-iu], -(ă, e, i)toare și -ură (-ătură, -etură, -itură, -otură, -sură, -tură)*

Îmbogățirea vocabularului limbii române nu s-a rezumat doar la mijloacele externe (ne gândim, în special, în cazul traducerii de față, la împrumuturile din latină), ci s-a realizat și prin mijloace interne. Astfel, cercetând creativitatea lexicală din *Ceasornic*, am constatat faptul că procedeul principal de îmbogățire a lexicului este sufixarea. Dintre sufixele prezente în text, am selectat cele mai productive, din punct de vedere cantitativ.

Astfel, primul grup de sufixe vizat este cel format din *-(ă, â, e, i, u)ciune, -(i)une*. Este întrebuițat pentru nume de acțiuni sau rezultatul acțiunii. Întâlnim în text: *amărăciune* (p. 157 ș.a.), *cumpliciune* (p. 233), *desfătăciune* (p. 177), *deșertăciune* (p. 244 ș.a.), *dezmiardăciune* (p. 71), *ertăciune* (p. 376 ș.a.), *frădzigiune* (p. 635), *isteciune* (p. 487 ș.a.), *împuțiciunia* (p. 348), *închinăciune* (p. 74), *împuțiciune* (p. 582), *însurăciune*¹¹ (p. 408 ș.a.), *întinăciune* (p. 439), *întrebăciune* (p. 24), *întristăciune* (p. 199 ș.a.), *mâhnicune* (p. 171 ș.a.), *măscăricune* (p. 510), *plecăciune* (p. 19 ș.a.), *săcăciune* (p. 107), *slăbiciune* (p. 584 ș.a.), *spurcăciune* (p. 535), *strepegiune* (p. 105), *stricăciune* (p. 314 ș.a.), *tristăciune* (p. 580), *turbăciune*¹² (p. 141, 532), *urăciune* (p. 24).

Următorul grup de sufixe avut în vedere este cel compus din *-ie, -ărie, -ulie*, fiind întrebuițat, pe de o parte, și în cazuri izolate, diminutival-hipocoristic, iar, pe de altă parte, pentru a indica însușirea, calitatea sau starea, după cum urmează: *atotputernicie* (p. 393), *avuție* (p. 172 ș.a.), *blestemăție* (p. 127 ș.a.), *călugărie* (p. 421), *cărțulie* (p. 83), *căsătorie* (p. 6 ș.a.), *copilărie* (p. 68 ș.a.), *curăție* (p. 72, 410), *cuvioșie*¹³ (p. 273), *fericie* (p. 183 ș.a.), *frăție* (p. 589), *geambașie* (p. 328), *grozăvie* (p. 318), *hărnicie* (p. 19 ș.a.), *hiclenie* (p. 38), *hârjătărie* (p. 532), *isprăvnicie* (p. 78 ș.a.), *împărăție* (p. 59 ș.a.), *îndărăpnicie* (p. 115 ș.a.), *măcilărie* (p. 176), *meseriia*¹⁴ (p. 634), *milosârdnicie* (p. 232 ș.a.), *moștenie* (p. 194), *neguțitorie* (p. 216 ș.a.), *nemeșie* (p. 185), *obraznicie* (p. 326), *omenie* (p. 386 ș.a.), *pehlivănie* (p. 7 ș.a.), *polcovnicie* (p. 519), *precupie* (p. 22 ș.a.), *prietenie* (p. 49 ș.a.), *pruncie* (p. 261 ș.a.), *pușcărie* (p. 188 ș.a.), *sălbăticie* (p. 61), *săminție* (p. 353 ș.a.), *săninie*¹⁵ (p. 490), *senatorie* (p. 597), *sfeatnicie* (p. 520), *silnicie* (p. 546), *simeție* (p. 68), *stărostie* (p. 237), *stătătorie*¹⁶ (p. 7), *tinerie*¹⁷ (p. 651), *tovărășie* (p. 31 ș.a.), *trufie* (p. 78 ș.a.), *uricărie*¹⁸ (p. 164, 574), *veacinicie*¹⁹ (p. 554), *viclenie* (p. 246), *vânătorie* (p. 96 x2), *volnicie* (p. 136 ș.a.), *vrednicie* (p. 55 ș.a.).

¹⁰ Vezi FCLR, p. 210.

¹¹ Atestarea este ulterioară, cf. DLRA, s.v.

¹² Atestarea este ulterioară, cf. DLRA, s.v.

¹³ Prima atestare este ulterioară, cf. DLRA, s.v.

¹⁴ Întrebuițat cu sensul de „mizerie”, „sărăcie” sau „necaz”.

¹⁵ Întrebuițat cu sensul de „seninătate”. Formă deosebită, neatestată în DLRA.

¹⁶ Întrebuițat cu sensul de „statornicie”.

¹⁷ Atestare ulterioară, cf. DLRA, s.v.

¹⁸ Termenul este consfințit pentru prima dată în limba română în *Ceasornic*. A se vedea DLRA, s.v.

¹⁹ „Veșnicie”.

Printre sufixele întrebuițate în textul lui Nicolae Costin, ne aplecăm, de asemenea, asupra sufixului *-(a, â, e, i)re*, pe care îl considerăm productiv. Sufixul analizat derivă substantive și, din punctul de vedere al valorii principale, a fost întrebuițat pentru nume de acțiune sau rezultatul acțiunii. Semnalăm următoarele ocurențe: *acoperire* (p. 68 ș.a.), *adăogire/adaogire* (p. 154 ș.a.), *apărare* (p. 56 ș.a.), *aprinde* (p. 79 ș.a.), *arătare* (p. 82 ș.a.), *ascuțire* (p. 269 ș.a.), *biruire* (p. 380 ș.a.), *blăstămare* (p. 224, 404), *blândzire* (p. 207 ș.a.), *brudire*²⁰ (p. 385 ș.a.), *călcare*²¹ (p. 77), *cârmuire*²² (p. 513), *cinaria*²³ (p. 207), *cinstire* (p. 648, 673), *clătire* (p. 466 ș.a.), *conținere* (p. 247 ș.a.), *creștere* (p. 73 ș.a.), *cumplire* (p. 123 ș.a.), *defăimare* (p. 135 ș.a.), *delungare* (p. 592 ș.a.), *deosăbire* (p. 312), *deplinire* (p. 202), *deprindere* (p. 193 ș.a.), *desăvârșire* (p. 106), *descreaștere* (p. 536²⁴), *desfătare* (p. 83 ș.a.), *despărțire* (p. 76 ș.a.), *destupare* (p. 329²⁵), *deșchidere* (p. 163), *dezbatere* (p. 302), *dezlegare* (p. 104, 257), *direagire* (p. 334 ș.a.), *dorire* (p. 603), *dumnezăire* (p. 511, 673), *ertare* (p. 518), *gătire* (p. 71 ș.a.), *grozăvire* (p. 314 ș.a.), *hotărâre* (p. 167), *iscusire* (p. 315), *ispitire* (p. 243), *îmbătrânire* (p. 649), *îmbunare*²⁶ (p. 234), *împregiurare* (p. 311), *împreunare* (p. 313 ș.a.), *împușinare* (p. 441 ș.a.), *încungiurare* (p. 157, 569), *îndestulare* (p. 250 ș.a.), *îndrăznire* (p. 143 ș.a.), *îndurare* (p. 231 ș.a.), *îndzestrare* (p. 118), *înfășurare* (p. 250), *însurare*²⁷ (p. 407), *întâr<â>tare* (p. 346), *întărire* (p. 417, 624), *întemeiare* (p. 662), *întinare* (p. 433 ș.a.), *întrare* (p. 184 ș.a.), *întregire* (p. 134), *întristare* (p. 257 ș.a.), *înțaleagire* (p. 291 ș.a.), *învălire*²⁸ (p. 553), *lovire* (p. 467), *lucrare* (p. 181 ș.a.), *micșurare* (p. 319 ș.a.), *milostivire* (p. 122 ș.a.), *mirare* (p. 55 ș.a.), *mișcare* (p. 625), *mântuire* (p. 54 ș.a.), *moștinirea* (p. 69 ș.a.), *mustrare* (p. 470), *naștere* (p. 472 ș.a.), *nălucire* (p. 253 ș.a.), *nămolire*²⁹ (p. 644), *năpăstuire* (p. 469), *năvălire* (p. 270), *neîndzăstrare* (p. 444), *nelungire* (p. 633), *nenorocire* (p. 107 ș.a.), *nepotrivire* (p. 400), *nerăbdare* (p. 562, 617), *netâmplare* (p. 433 ș.a.), *neunire* (p. 152), *nevătămare* (p. 633), *nevreată* (p. 323, 630), *norocire* (p. 174 ș.a.), *omorâre* (p. 663), *oprire* (p. 118, 558), *otcârmuire* (p. 74 ș.a.), *părăsire* (p. 76 ș.a.), *părtășire* (p. 580), *pierdere* (p. 471), *plutire* (p. 412), *pomenire* (p. 58 ș.a.), *potrivire* (p. 73 ș.a.), *povățuire* (p. 251 ș.a.), *preadvidaere*³⁰ (p. 286 ș.a.), *pușinare* (p. 492), *răscumpărare* (p. 83 ș.a.), *răsplătire* (p. 83, 395), *răsturnare* (p. 143), *râhnire* (p. 149 ș.a.), *rocoșire* (p. 306 ș.a.), *scădere* (p. 54 ș.a.), *săturare* (p. 205 ș.a.), *scurtare* (p. 370, 678), *simțire* (p. 83 ș.a.), *sorbire* (p. 586), *străjuire*³¹ (p. 665), *strămurare* (p. 156 ș.a.), *strămutare*³² (p. 362 ș.a.), *supărare* (p. 110

²⁰ La Nicolae Costin, verbul *a brudi* și substantivul *brudire* au sensul de „a naviga”, respectiv „navigație”, „călătorie pe mare”. Acest semantism nu este atestat. A se vedea DLRA, s.v.

²¹ Întrebuițat cu sensul de „transgresiune”, „ignorare”, „defăimare”.

²² Întrebuițat cu sensul de „dirijare”, „conducere”. Atestare ulterioară, cf. DLRA, s.v.

²³ Prima atestare este ulterioară, cf. DLRA, s.v.

²⁴ „[...] căci de pururea creștirile răutăților face descreaștere bunătăților [...]”. Atestările sunt ulterioare, cf. DLRA, s.v.

²⁵ Forma articulată *destuparea*, în sintagma „destuparea comorălor”.

²⁶ Atestare ulterioară, cf. DLRA, s.v.

²⁷ Statut de neologism, cf. DLRA, s.v.

²⁸ Atestare ulterioară, cf. DLRA, s.v.

²⁹ Întrebuițat cu sensul de „blocare”, „imobilizare” (după latinescul *oppilatio*).

³⁰ Întrebuițat cu sensul de „Providență”. Variantele întâlnite în text cuprind și formele *predvideare* sau *previdearea*.

³¹ Atestare ulterioară, cf. MDA, s.v.

³² Atestare ulterioară, cf. MDA, s.v.

ș.a.), *supunere* (p. 56 ș.a.), *ședeare* (p. 554), *tălmăcire* (p. 70), *tâlcuire* (p. 124), *trebuire* (p. 401), *trecire* (p. 274 ș.a.), *tristire* (p. 242), *turburare* (p. 54 ș.a.), *umbrire* (p. 395), *urmare* (p. 73), *unire* (p. 291), *urnire* (p. 493 ș.a.), *ușurare* (p. 110 ș.a.), *videare* (p. 449 ș.a.).

În continuare, sufixele vizate sunt *-(ă, e, i, â, o)tor[-iu]* și *-(ă, e, i)toare*³³, care au fost întrebunțate pentru a deriva adjective verbale și, preponderent, substantive, în special nume de agent și de meserie. Întâlnim în text următoarele ocurențe: *acoperitoriu* (p. 451 ș.a.), *aducător* (p. 595 ș.a.), *aflător* (p. 243 ș.a.), *agonisitoriu*³⁴ (p. 165), *amăgitor* (p. 60 ș.a.), *amestecătoriu* (p. 525), *apărătoriu* (p. 55 ș.a.), *apucător* (p. 97 ș.a.), *arătătoriu* (p. 271 ș.a.), *aședzătoriu* (p. 414), *binevoitoriu* (p. 127 ș.a.), *biruitor* (p. 108 ș.a.), *blăstămător* (p. 75 ș.a.), *bucurător* (p. 356 ș.a.), *călătoriu* (p. 264 ș.a.), *cercătoriu* (p. 63 ș.a.), *cheltuitoriu* (p. 107 ș.a.), *chivernisitoriu* (p. 397 ș.a.), *cârmuitor* (p. 294), *cârtitor*³⁵ (p. 11), *crescător* (p. 471), *croitoriu* (p. 89), *cumpărător* (p. 266), *dătătoriu* (p. 422, 498), *deprindzitori* (p. 130), *deregător* (p. 135 ș.a.), *dezlegător*³⁶ (p. 681), *deznedejduitor* (p. 636), *diregător* (p. 81 ș.a.), *dobânditor* (p. 116), *dositoriu* (p. 636), *făcătoriu* (p. 47), *giudecător* (p. 5 ș.a.), *giurător* (p. 116 ș.a.), *gâlcevitor* (p. 353), *hulitor* (p. 546), *iscoditoriu* (p. 101), *iubitor* (p. 75 ș.a.), *izbânditoriu* (p. 182), *îmblător* (p. 482, 613), *îmbunătoriu* (p. 46 ș.a.), *împăciuitoare* (p. 443), *închinător* (p. 304, 305), *încuitori* (p. 114), *îndemnător* (p. 246 ș.a.), *îndreptătoriu* (p. 50 ș.a.), *îndurătoriu* (p. 227 ș.a.), *îngăduitor* (p. 75 ș.a.), *înmulțitor* (p. 123 ș.a.), *înoțător* (p. 557), *înțelegătoriu* (p. 240), *învălitoare* (p. 507 ș.a.), *învățător* (p. 283 ș.a.), *învrăjbitor* (p. 31 ș.a.), *lăcuitor* (p. 48 ș.a.), *luător* (p. 246 ș.a.), *lucrător* (p. 296 ș.a.), *luptător* (p. 380), *mărturisitoriu* (p. 586), *mirositoare* (p. 192, 211), *mângâitor* (p. 594 ș.a.), *mântuitor* (p. 52 ș.a.), *moștinetoare* (p. 57), *moștinitor* (p. 90 ș.a.), *mulțamitoriu* (p. 399 ș.a.), *muncitoriu* (p. 647), *muritor* (p. 220 ș.a.), *neguțitor* (p. 34 ș.a.), *nesirguitor* (p. 92 ș.a.), *nevoitor* (p. 28 ș.a.), *odihnitoare* (p. 149), *odihnitor* (p. 298), *omorătoriu* (p. 607), *ospătătoriu* (p. 209), *ostenitoare* (p. 220 ș.a.), *otcârmuitoriu* (p. 79 ș.a.), *otrăvitor*³⁷ (p. 449), *păciuitor* (p. 67 ș.a.), *pătimitor* (p. 538 ș.a.), *păzitoriu* (p. 60 ș.a.), *petrecător* (p. 4 ș.a.), *poftitor* (p. 81 ș.a.), *poruncitor* (p. 55 ș.a.), *povățuitor* (p. 50 ș.a.), *prăvitor* (p. 70 ș.a.), *pre(a)văzătoriu* (p. 439 ș.a.), *prepuitoare* (p. 46 ș.a.), *pricinător* (p. 132, 226), *pricinitor* (p. 120 ș.a.), *priitor* (p. 120 ș.a.), *purcegător* (p. 577), *purtător* (p. 284 ș.a.), *răbdător* (p. 67 ș.a.), *rădzimător/toare* (p. 396), *răscolitor* (p. 496 ș.a.), *răscumpărătoriu* (p. 373 ș.a.), *răsipitor* (p. 77 ș.a.), *răsplătitor* (p. 295, 395), *răsturnătoriu* (p. 92 ș.a.), *rătăcitor* (411, 456), *rădzătoare* (p. 411, *rădzitori*, p. 348), *râhnitor* (p. 25 ș.a.), *rocoșitor* (p. 120 ș.a.), *săltător/oare* (p. 466), *scăldător* (p. 244), *scornitor* (p. 348 ș.a.), *scriitor* (p. 37 ș.a.), *simțitoriu* (p. 240, 471), *sirguitor* (p. 575 ș.a.), *sârguitor* (p. 282), *slujitor* (p. 625), *socotitor* (p. 666), *spândzurătoare* (p. 77 ș.a.), *stăpânitor* (p. 188), *stătător* (p. 244 ș.a.), *străjuitor* (p. 140 ș.a.), *stricătoare* (p. 190), *suferitoare* (p. 59 ș.a.), *șoptitori* (p. 284), *știutoriu* (p. 17 ș.a.), *tocmitor* (p. 332), *tovărășitoare* (p. 17, 292), *trăgător* (p. 296),

³³ A se vedea, în FCLR, p. 183-194, 194-197, secțiunile dedicate sufixului *-(t)or* (*-ător*, *-etor*, *-itor*, *-ător*, *-otor*) (*iu*), *-toare*, care formează nume de agent și adjective și, respectiv, sufixului cu valoare instrumentală *-tor* (*ător*, *-etor*, *-itor*), *-(t)oare* (*-ătoare*, *-etoare*, *-itoare*).

³⁴ Atestare ulterioară, cf. DLRa, s.v.

³⁵ Prima atestare este ulterioară, cf. DLRa, s.v.

³⁶ Atestare ulterioară, cf. DLRa, s.v.

³⁷ Atestare ulterioară, cf. DLRa, s.v.

trecător (p. 309, 527), *trâmbitoriu* (p. 546), *trântitori* (p. 336), *turburător* (p. 149 ș.a.), *țiiitor* (p. 193 ș.a.), *uitător* (p. 116, 231), *urmăritoriu* (p. 75, 304), *vădător* (p. 304), *vărsătoriu* (p. 44), *vătămător* (p. 76), *vestitor* (p. 365 ș.a.), *viețuitor* (p. 316 ș.a.), *viitoare* (p. 77 ș.a.), *vânător* (p. 44 ș.a.), *vândzătoriu* (p. 128 ș.a.), *voitor* (p. 74 ș.a.), *vorovitor* (p. 387), *vrăjitori* (p. 167), *zavistuatoriu* (p. 120), *ziditor* (p. 241 ș.a.).

Ultimul sufix asupra căruia ne aplecăm este *-ură* (*-ătură*, *-etură*, *-itură*, *-otură*, *-sură*, *-tură*). Este întrebuințat pentru nume de acțiuni sau rezultatul acțiunii și indică, de asemenea, calitatea, însușirea sau starea. Astfel, aflăm în text: *alergătură* (p. 464, 478), *amăgetură* (p. 245, 248), *amestecătură* (p. 337 ș.a.), *amurțitură*³⁸ (p. 504), *apărătură* (p. 495), *arătură* (p. 361), *buicătură* (p. 431), *căutătură* (p. 70), *cercătură* (p. 64 ș.a.), *cumenecătură* (p. 474), *desfrânătură* (p. 166), *imătură* (p. 430 ș.a.), *iscălitură* (p. 575), *îmbunătură* (p. 47 ș.a.), *începătură* (p. 217 ș.a.), *întăritură* (p. 649), *învățătură* (p. 49 ș.a.), *hărăzitură* (p. 654), *leșinătură* (p. 625), *lovitură* (p. 602 ș.a.), *lucrătura* (p. 642), *luptătură* (p. 380), *mestecătură*³⁹ (p. 81), *otcârmuitură* (p. 520), *picătura* (p. 208 ș.a.), *ponorătură* (p. 388), *răsuflătură* (p. 632), *rocoșitură* (p. 56 ș.a.), *săltătură* (p. 467), *sămănătură*⁴⁰ (p. 401 ș.a.), *scornitură* (p. 75 ș.a.), *șesătură* (p. 293), *vătămătură* (p. 624), *vechitură* (p. 316), *zămislitură* (p. 471), *zbârcitura* (p. 211), *zugrăvitura* (p. 70 ș.a.), *zvârlitură* (p. 586 ș.a.).

Concluzii investigative

Considerăm că literatura și limba noastră literară îi datorează mult acestui cârturar moldovean, care a contribuit, fără îndoială, la curentul de înnoire culturală a secolului al XVIII-lea. Pe parcursul acestui secolul s-au făcut pași importanți spre standardizarea limbii române literare; unul dintre acești pași a fost făcut de Nicolae Costin. Prin tălmăcirea *Ceasornicului* a îmbogățit cultura română cu un adevărat monument literar și lingvistic. Ideile vehiculate prin această traducere, printre care se află și chestiunile care privesc puterea statală, își află pe deplin relevanța, ținând cont de paradigmele contextului istoric în cauză.

De asemenea, tâlcuirea este relevantă și din punct de vedere lingvistic. Nu putem afirma categoric dar, în același timp, nici nu putem exclude posibilitatea ca Nicolae Costin să se fi gândit că textul său putea ajunge „peste hotare” și, în consecință, să-și fi adaptat *praxisul* său traductiv în materie de limbă, gândindu-se și la ceilalți vorbitori de română, din Țara Românească și Transilvania.

În urma unei lecturi atente a traducerii asupra căreia ne aplecăm, am încercat să înțelegem mai bine starea limbii române literare la începutul veacului în cauză și, de asemenea, să pătrundem în lumea ideilor postulate în *Ceasornic*. În studiul de față, am stăruit, în special, asupra unor fapte de limbă prin care am urmărit flexibilitatea și capacitatea derivativă a limbii române în vederea îmbogățirii sale conceptuale. Prin urmare, am analizat și inventariat sufixele care au avut o productivitate sporită în text; este vorba, concret, despre *-(ă, â, e, i, u)ciune*, *-(i)une*, *-ie*, *-ărie*, *-ulie*, *-(a, â, e, i)re*, *-(ă, e, i, â, o)tor[-iu]*, *-(ă, e, i)toare* și *-ură* (*-ătură*, *-etură*, *-itură*, *-otură*, *-sură*, *-tură*).

³⁸ Atestare ulterioară, cf. DLRa, s.v.

³⁹ Întrebuințat cu sensul de „încurcătură” sau „insinuare”.

⁴⁰ În alternanță cu *sămînătură* și *sămănătură*.

Referințe bibliografice

- CASTELLAN, Georges, *Histoire de la Roumanie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1984.
- CCD = DE GUEVARA, Antonio, *Ceasornicul Domnilor*, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976.
- DIN, Andrei Iulian, *Ceasornicul domnilor de Nicolae Costin. Contribuții filologice, lexico-semantică și onomastice*, teză de doctorat, Cluj Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2023.
- DÎLR = CHIVU, Gheorghe, BUZĂ, Emanuela, ROMAN MORARU, Alexandra, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche: 1421-1760*, București, Editura Științifică, 1992.
- DJUVARA, Neagu, *Civilizații și tipare istorice: un studiu comparat al civilizațiilor*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere din franceză de Șerban Borché, București, Editura Humanitas, 2008.
- DLRa = *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, tomurile I-XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.
- FCLR = POPESCU-MARIN, Magdalena, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 2007.
- GRP = DE GUEVARA, Antonio, *Relox de Príncipes*, estudio y edición de Emilio Blanco, Madrid, ABL Editor, 1994.
- ILRL = ROSETTI, Al., CAZACU, B., ONU, Liviu, *Istoria limbii române literare; de la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, vol. I, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971.
- ILRLV = GHEȚIE, Ion (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- IRV = CÂNDEA, Virgil (coord.), *Istoria românilor*, vol. V. *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- IRVI = CERNOVODEANU, Paul, EDROIU, Nicolae (coord.), *Istoria românilor*, vol. VI. *România între Europa clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- MDA = *Mic dicționar academic (MDA)*, vol. I-II (*A-Me, Mi-Z*), cuvânt înainte de Eugen Simion, pref. de Marius Sala, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- WHP = DE GUEVARA, Antonio, *Horologium Principum, Sive de vita M. Aurelii, Imp. Libri III* [...], editio quarta, opera et studio Johannis Wankelii, Lipsiae, 1615, ediție în format electronic, accesibilă la <<https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10328574>>, consultată în 29.08.2023.